

Moterų gyvenimai Plutarcho *Gyvenimuose*

Nijolė Juchnevičienė

Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas nijole.juchneviociene@ff.vu.lt
ORCID iD 0000-0002-9929-3880

Anotacija. Plutarcho kūryba dažnai yra feministinės kritikos atskaitos taškas. Plutarchas vadinamas ir pralenkusių laiką feministu, ir tradicinės patriarchalinės visuomenės nuomonės reiškėju, laikančiu moterį žemesnės prigimties negu vyras. Yra teigiančiųjų, kad Plutarchas niekina moteris, todėl jas vaizduodamas priskiria joms visas įmanomas charakterio ydas. Vieni mano, kad Plutarchas nemėgo išsilavinusių moterų, kiti nurodo, kad išsilavinusių moterų draugiją jis mėgo nė kiek ne mažiau negu išsilavinusių vyrų. Tokią tyrinėtojų nuomonių gausą ir įvairovę galima paaiškinti ne tik didžiule Plutarcho kūriniių apimtimi, bet ir šio rašytojo ir mąstymo ypatumais bei tendencija prisitaikyti prie kūrinio žanrinės ir stilistinės tradicijos.

Tenka pripažinti, kad Plutarchas kūrė tik vyrų, o ne moterų *gyvenimus*. Vis dėlto išlikusiuose žymių graikų ir romėnų vyrų *gyvenimuose* vaizduojama daugybė moterų, kurių poelgiai ir moralinės nuostatos gali būti pavyzdžiai ne tik moterims, bet ir vyrams. Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kad Plutarchas, nors kartais ir vadovaujasi stereotipais, moteris ir vyrus linkęs vertinti iš esmės taikydamas tuos pačius etinius principus. Ypač jis išskiria du, jo nuomone, reikšmingiausias socialinius moterų vaidmenis – motinystę ir partnerystę: per šiuos vaidmenis jos moterys vaizduojamos ne kaip pasyvios ir priklausomos, bet kaip autonomiškos ir brandžios savo ir valstybės gyvenimo veikėjos. Jos reprezentuoja aukščiausius moralinius principus ir vaizduojamos kaip asmenybės, peržengiančios tradicinės patriarchalinės „moteriškumo matricos“ ribas. Plutarchas pirmiausia akcentuoja ne fizinį moterų grožį, kuris vyrų psichologijoje tradiciškai siejamas su moteriškuoju seksualumu ir „verte“, bet moterų asmenybes, jų integralumą ir moralinius principus. Plutarchui moterys dažnai asocijuojasi su meile. Visų pirma, tai pasiaukojanti motinos meilė ir meilė santuokoje. Vyro ir žmonos santuokinė meilė, išreiškiama ne tik abipuse aistra, bet draugyste ir sielų giminyse, *Gyvenimuose* tampa nauja erotiškumo reprezentacija.

Reikšminiai žodžiai: Plutarchas, Plutarcho *Gyvenimai*, moterys, motinos, žmonos, santuokinė meilė.

The Lives of Women in Plutarch's *Lives*

Summary. Plutarch's works often serve as a starting point for feminist criticism – the writer is called both a feminist who surpassed his times and a spokesperson for the traditional patriarchal society who sees women as passive and inferior to men. Others are certain that Plutarch hates women and attributes all possible character flaws to them. According to some, Plutarch despises educated women, yet others, contrarily, state that he enjoyed the company of educated women no less than that of educated men. Such a vast range of different expert opinions may be due to Plutarch's vast literary legacy as well as the peculiarity of his way of thinking and his “generic sensibility”: the tendency to change his approach in consideration of different generic demands. Nevertheless, it is impossible to disagree that Plutarch did write the lives of men, and not of women. However, in the remaining *Lives* of famous Greeks and Romans, we meet plenty of women whose acts and moral principles may serve as examples not only for women, but also for men. The aim of this article is to demonstrate that Plutarch, despite of sometimes relying on stereotypes, regards women

Received: 08/09/2020. Accepted: 08/10/2020

Copyright © Nijolė Juchnevičienė, 2020. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

according to the same ethical principles as he applies to men. Plutarch depicts women not as passive and submissive, but as autonomous and mature characters who are active not only in their private world, but in the political world too. They overstep the traditional social boundaries of the stereotype “feminine matrix.” He accentuates two of women’s social roles that, according to his judgement, are of the greatest importance: motherhood and partnership. In Plutarch’s narrative, women are associated with love – the selfless motherly love, or marital love based on the community of thoughts and feelings. Plutarch draws attention not to the physical beauty of women, which is traditionally related to feminine sexuality in masculine psychology, but to the integrity of their characters. Love between a husband and wife, based not only on eros, but on devotion and friendship, is the primary representation of erotic love in his Lives. **Keywords:** Plutarch, Plutarch’s *Lives*, women, mothers, wives, marital love.

Plutarchas ir feministinė kritika

Plutarcho *Gyvenimai* priskiriami reikšmingiausiems Europos kultūros tekstams, nuo XIV a. pabaigos turėjusiems didžiulę įtaką Europos etinei bei pedagoginei minčiai ir istorinei vaizduotei (Pade 2014, 538). Išskirtiniu Plutarcho indėliu į Vakarų kultūrą laikomas ir veikaluose atsispindintis jo asmenybės bruožas, kurį Van L. Johnsonas vadina humanizmu (Johnson 1970, 26), o J. Geigeris – jautrumu (Geiger 2014, 299): meilė gyvenimui ir žmogui, žavėjimasis kilniais poelgiais, nuoširdus domėjimasis žmogiškosiomis patirtimis ir siekis pirmiausia pastebėti gerį. Plutarchas identifikuojasi su savo herojais ir žiūri į juos kaip į žmones, turinčius tiek teigiamų bruožų, tiek trūkumų (Barrow 1967, 60)¹.

Iš tradicinio graikų literatūros konteksto Plutarchas išsiskiria ir moterims rodomu dėmesiu. Moterų tema šio rašytojo ir filosofo veikaluose labai dažna. Apie moterų fiziologines ir moralines savybes svarstoma įvairiuose *Moralijų* traktatuose (pavyzdžiui, kone ketvirtadalyje *Quaestiones Romanae* nagrinėjami klausimai, susiję su moterimis); *Symposiaca* svarstomi klausimai apie moterų prigimtį (cf. 650A, F, 653B, 672, 71 OB); sėkmingos santuokos patarimai dėstomi *Coniugalia praecepta*, drąsūs moterų poelgiai visos bendruomenės labai aprašomi *De mulierum virtutibus*; apie ypatingą motinos vaidmenį auklėjant vaikus ir pasiaukojančią motinos meilę svarstoma *De amore prolis*, *De liberis educandis*; dialoge *Amatorius*, parašytame Plutarcho gyvenimo pabaigoje (Rist 2001, 557), svarstoma erotikos reikšmė vyrams ir moterims bei erotinė meilė santuokoje. Daugybę konkrečių moterų gyvenimų matome ir Plutarcho *Gyvenimuose*. Moterims dėdikuojama keletas moralinių traktatų ir netgi spėjama, kad viena iš tikslinių šių Plutarcho kūrinių auditorijų galėjo būti išsilavinusios jo aplinkos moterys.

Būtent dėl minimų dalykų Plutarcho kūryba yra ir feministinės kritikos atskaitos taškas. Plutarchas vadinamas ir pralenkusiū laiką feministu (Flacelliere 1971; Stadter 1965; Nikolaidis 1997²), ir tipišku gyvenamojo laikotarpio atstovu, laikančiu moterį žemesnės prigimties negu vyras (Schmitt Pantel 1994; Sissa 1991); dar kiti įsitikinę, kad Plutarchas

¹ R. H. Barrow teigimu, Plutarchas jo kūrybą iš naujo atrandančiai Europai buvo geriausias tobulo džentelmeno pavyzdys (Barrow 1967, 176: “... the ideal of a “verray parfit” gentleman for which the new Europe was looking.”).

² Nikolaidis 1997, 28: “This study will argue that Plutarch had a much higher opinion of women than any of his Greek predecessors.”

nemėgsta moterų ir priskiria moterų giminei įgimus neigiamus bruožus³. Vieni mano, kad Plutarchas nemėgsta išsilavinusių moterų (Blomquist 1997, 88), kiti teigia, kad išsilavinusių moterų draugiją jis mėgo nė kiek ne mažiau negu išsilavinusių vyrų (Voinič 2010, 47). Tokią atskirų tyrinėtojų nuomonių gausą ir įvairovę galima paaiškinti ne tik didžiule Plutarcho kūrinų apimtimi, bet, pirmiausia, Plutarcho mąstymo ypatumais: dažnai jis apibūdinamas kaip ekletiškas ir nefilosofinis (Glover 1909, 89; Barrow 1967, 77). Van L. Johnsonas Plutarcho mintį pavadino intelektiniu impresionizmu (Johnson 1970, 28): didžiulis intelektualinis graikiškosios teorinio mąstymo tradicijos, daugiausia platonizmo, bagažas yra derinamas su romėniškuoju empirizmu, perimamos ir toliau plėtojamos Plutarcho patinkančios net jo paties kritikuojamų filosofijos mokyklų idėjos.

Kita vertus, Plutarcho būdinga keisti požiūrio kampa, priklausomai nuo konkretaus žanro tradicijų ir reikalavimų⁴. Daugumoje moralinių traktatų svarstomi bendresni klausimai ir, atsižvelgiant į adresato asmenybę bei to meto auditorijos lūkesčius, pateikiami tiesioginiai etiniai pamokymai, kaip vyrams ir moterims dera ir nedera elgtis. Kaip siekiamybė kuriama idealios moters (išsilavinusios, išmintingos, bet pripažįstančios vyro pranašumą) ir idealios, „filosofinės“, santuokos (grindžiamos sutuoktinių meile ir pagarba bei nuolatiniu moraliniu tobulėjimu, skirtos vaikams gimdyti ir ugdyti) koncepcija (*Coniugalia praecepta; Consolatio ad uxorem*). *De mulierum virtutibus*, pagal tematiką labiau susijęs su istoriniu pasakojimu, išleidžia moteris iš uždaro šeimos gyvenimo rato ir vaizduoja jas kaip gebančias savarankiškai veikti viešojoje (jau ne privačiojoje) erdvėje, atsisakant asmeninių motyvų ir „moteriškų“ emocijų. Šios moterys atsakingus sprendimus priima be vyrų pagalbos, nesislepia jų šešėlyje ir net juos pamoko. Privatesnio pobūdžio *Coniugalia praecepta* ir *Consolatio* yra susiję su graikiškuoju pasauliu, kuriame vienas iš moralinio tobulėjimo veiksmų yra graikiškoji *παιδεία*⁵ (kūriniai adresuoti Plutarcho aplinkos išsilavinusioms moterims). *De mulierum virtutibus* (adresuota taip pat išsilavinusiai moteriai – Plutarcho asmeninei draugei, Delfų šventikei Klejai (kaip ir *De Iside et Osiride*)) pasaulį matome nepadalytą į graikišką, romėnišką ir barbarišką⁶: visoms tekste paminėtoms moterims, kokios kilmės jos bebūtų, būdinga dvasios didybė ir drąsa, o tai yra geriausi vyrų bruožai; *παιδεία* stoka netrukdo elgtis kilniai ir pilietiškai.

³ Radikaliausiai šį požiūrį išreiškia P. Walcotas (Walcot 1999, 163): “The evidence offered by the *Lives* and the *Moralia* shows that Plutarch had a low opinion of women, regarding them as being deceitful, savage, sexually insatiable, frivolous and gossips.”

⁴ C. S. Chrysanthou tai vadina „generic sensibility“ (Chrysanthou 2018, 6): “Plutarch changes his approach to a story or a character, or even changes his techniques of engaging (in a more or less explicit or implicit way) his readers with the points at issue, in the light of the different generic demands (here those of a political treatise and a biographical narrative), thus opening our eyes to Plutarch’s generic sensibility and helping us to develop that sensibility too.” Plutarcho mąstymo lankstumą ir gebėjimą prisiderinti prie temos ir žanro reikalavimų pabrėžia Johnas Dillonas (Dillon 2016, 15): “...versatility of this many-minded man, who can switch effortlessly from one gear, or mode of composition, to another, according as he is composing a technical (and polemical) philosophical treatise, a work of popular philosophy, or a biography of a Greek or Roman hero.”

⁵ Tiksliai graikiškoji ugdymo sistema, anot Plutarcho, gali išlavinti protą ir išugdyti charakterį, gebantį kontroliuoti aistras ir siekiantį dorybės; graikiškumas Plutarcho reiškia civilizuotumą (Preston 2001, 100–101).

⁶ Aprašomos trojietės, fokajietės, chijietės, argietės, persės, keltės, melietės, tirėnietės, likės, miletietės, romėnės Valerija ir Klelija, Mika ir Megisto, Pierija, Polikritė, Lampsaka, Aretafilė, Kama, Stratonikė, Chiomara, mergina iš Pergamo, Timoklėja, Erikso, Ksenokritė, Pitėjo žmona ir kt.

Kalbant apie tuos pačius asmenis ir įvykius kaip ir *Moralijose*, Plutarcho *Gyvenimuose*⁷ pastebima didelių skirtumų. Kiekvienas *gyvenimas* yra konkretaus atvejo tyrimas: pateikiamas ne tik konkrečios istorinės situacijos aprašymas, bet ir veikėjų vidinė motyvacija, susijusi su konkrečiomis jų gyvenimo aplinkybėmis. *Gyvenimuose* vengiama demonstratyvaus moralizavimo ir tiesmuko vertinimo (Chrysanthou 2018, 1–2). Plutarchas rašo brandžiai, maстанčiai auditorijai, gebančiai kritiškai įvertinti aprašomų veikėjų gyvenimo iššūkius, skatina skaitytoją pažvelgti į situaciją veikėjo akimis, stengtis suprasti, o ne nuteisti. *Gyvenimų* subžanras yra istorinių politinių veikėjų (karvedžių, įstatymų leidėjų, valdovų, politinių grupuočių lyderių) biografijos ir vargu ar galima tikėtis rasti tarp jų moters biografiją, tačiau čia vaizduojama daugybė moterų, kurių gyvenimai tiesiogiai susiję su vyrų gyvenimais. Inovatyvus Plutarcho kanonas – sugretintų graikų (daugiausia klasikinio laikotarpio) ir romėnų (Respublikos laikotarpio) biografijų serija – pateikia graikų, romėnių, barbarių portretų galeriją.

Moters kaip archetipinis *Kitas*

Tradicinį graikų požiūrį į moterį ir atitinkamas Atėnų socialines ir teisines praktikas atspindi Aristotelio nuomonė, kad moteris gali būti prilyginama vaikui (*Pol.* 1.1260a9–14),⁸ arba Tukidido į Periklio lūpas įdėti žodžiai, kad ideali moteris – tokia, apie kurią vyrai negali pasakyti nei gera, nei bloga⁹. Apie moteriškumą galima kalbėti kaip apie patriarchalinės visuomenės suformuotą socialinį kodą, pagal kurį vyras yra aktyvus ir dominuojantis, o moteris – pasyvi ir paklūstanti (Barrow 2018, 8). Moterys yra archetipinis *Kitas*, o moteriškumas suvokiamas kaip vyriškumo priešingybė¹⁰; kūno ir seksualumo kaip aktyvaus ar pasyvaus, kaip gimdančio ar pagimdytą sėklą užauginančio aspektas buvo esminis¹¹.

Moters, kaip ir vyro, identitetas pirmiausia buvo siejamas su seksualumu. Idealiu laikytas atletiškas vyro kūnas, o netreniruotas, neformuojamas moters kūnas laikytas moterų negebėjimo susitvardyti, valdyti emocijas, vadovautis racionaliais argumentais įrodymu. Vyrų ir moterų fiziniai ir fiziologiniai skirtumai buvo pagrindas kalbėti apie moters prigimties skirtumus nuo vyrų prigimties, apibendrinti moters charakterio ir intelekto *kitoniškumą* ir atitinkamai pozicionuoti moters vietą visuomenėje (Lee 2015, 37). (Pseudo) Demosteno kalboje *Prieš Neairą* Apolodoras, pateikdamas savąj moteriškumo sampratą,

⁷ Geriausias pavyzdys – Salamino mūšio ir Herodoto traktavimas *Temistoklio gyvenime* ir *De Herodoti malignitate*; žr. Juchnevičienė 2005, 11; Geiger 2014, 302.

⁸ Taip pat moterys buvo traktuojamos ir klasikinės Graikijos polių teisėje; žr. Sealey 1990.

⁹ Thuc. 2.45.2: εἰ δέ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσα νῦν ἐν χηρείᾳ ἔσονται, μνησθήναι, βραχείᾳ παρανέσει ἄπαν σημανῶ. τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χεῖροισι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἢ δόξα καὶ ἦς ἂν ἐπ’ ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ ψόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ἦ.

¹⁰ “Certainly, women were the primary Other within the Greek mindset” (Lee 2015, 46); “Women are not the same as men, that we can confidently maintain on the authority of Aristotle’s *History of Animals*” (Walcot 1999, 163).

¹¹ Gilhuly 2008, 22: “[T]he right to assert one’s phallic potency always and everywhere seems to have been integral to Athenian masculinity. Thus, our sources are constantly elaborating the numerous possibilities that were available: boys, slaves, flute players, concubines, *hetairai*, *pornai*, and wives.”

iš tiesų kalba visų Atėnų vyrų vardu. Jis išskiria tris socialinius moterų tipus, pirmiausia atsižvelgdamas į vyrų seksualinių poreikių tenkinimą: heteras, suguloves ir žmonas¹².

Tokiame kontekste Plutarcho svarstymai pranoksta tradicinį požiūrį. *De mulierum virtutibus* pradžioje pateikiamas programinis Plutarcho teiginys, kuriuo jis, pasiremdamas Gorgijumi, atvirai oponuoja Tukididui, vienam iš savo labiausiai gerbiamų autorių: ideali moteris yra ta, apie kurią plačiai sklinda šlovė dėl jos šlovingų darbų¹³. Plutarchas, pritardamas Platonui, teigia, kad moterys dorybe niekuo nesiskiria nuo vyrų; ir vienu, ir kitu āρετή, jeigu ji yra, yra tokia pati¹⁴. Svarstydamas, ar dorybės galima išmokti, Plutarchas teigia, kad dorybės, kaip ir kitų sielos pasiekimų, vienodai gali išmokti tiek vyrai, tiek moterys¹⁵. Moterims, kaip ir vyrams, būdingas gebėjimas atlikti žygdarbius (μεγαλοπραγμοσύνη; *Mul. virt.* 243c3), išmintingas santūrumas (σωφροσύνη; *Con. praec.* 142c3; 142d2), proto guvumas ir nuovokumas (σύνεισις; *Mul. virt.* 243c4), minčių didybė (φρόνημα; *Mul. virt.* 243c5).

Vis tik tenka pripažinti, kad Plutarchas sukūrė tik vyrų, bet ne moterų *gyvenimus*. Būtent tai yra vienas svarbiausių feministinės kritikos argumentų¹⁶. Pirmasis „realių moterų“ (Filosa 2012, 141) biografijų rinkinys – Giovanni Boccaccio *De mulieribus claris* (arba *De claris mulieribus*, sukurtas kaip jo *De casibus virorum illustrium* tęsinys) pasirodė daugiau kaip po tūkstančio metų. Veikalas laikomas istoriniu, nors iš 106 biografijų daugiau negu pusė – antikinės mitologijos ar biblinės figūros, o pagrindiniai veikalo šaltiniai – romėnų literatūros kūriniai ir Šventasis Raštas. Netrukus Giovanni Boccaccio pavyzdžiu pasekė daug kitų autorių (G. Chauceris, Christine de Pizan, Alvaro de Luna ir kt.). Taigi Giovanni Boccaccio įprastai vadinamas pirmuoju feministu¹⁷, nepaisant to, kad kai kurie jo aprašyti elgesio pavyzdžiai gana abejotini: pasakojime daug dekameroniškų motyvų (Filosa 2012, 71). Boccaccio veikalo tikslinė auditorija pirmiausia buvo vyrai, nors rinkinys dedikuotas

¹² Demosth. *In Neaeram* 122: τὰς μὲν γὰρ ἑτάρας ἡδονῆς ἔνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.

Rekonstruodama moteriškumo sampratą klasikinio laikotarpio Atėnuose, Kate Gilhully remiasi seksualumu grindžiamu moters socialiniu identitetu (“the feminine matrix of sex”) trijose svarbiausiose polio funkcionavimo srityse – ekonominėje, pilietinėje ir religinėje; šias tris sferas, kontroliuojamas vyrų ir apibrėžiančias pirmiausia vyro identitetą, ji sieja su trimis moterų socialiniais vaidmenimis – prostitutėmis, žmonomis, religinių apeigų dalyvėmis (Gilhully 2008, 2–23).

¹³ Περί ἀρετῆς, ὧ Κλέα, γυναικῶν οὐ τὴν αὐτὴν τῷ Θουκυδίδῃ γνώμην ἔχομεν. ὁ μὲν γάρ, ἥς ἂν ἐλάχιστος ἢ παρὰ τοῖς ἑκτὸς ψόγου πέρι ἢ ἐπαίνου λόγος, ἀρίστην ἀποφαίνεται, καθάπερ τὸ σῶμα καὶ τούνομα τῆς ἀγαθῆς γυναικὸς οἰόμενος δεῖν κατάκλειστον εἶναι καὶ ἀνέξοδον. ἡμῖν δὲ κομψότερος μὲν ὁ Γοργίας φαίνεται, κελεύων μὴ τὸ εἶδος ἀλλὰ τὴν δόξαν εἶναι πολλοῖς γνώριμον τῆς γυναικὸς (*Mul. virt.* 242e1–7).

¹⁴ *Mul. virt.* 242.F.5: [...] μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς ἀρετὴν [...]. Cf. Plat. *Men.* 73c: Πάντες ἄρ' ἄνθρωποι τῷ αὐτῷ τρόπῳ ἀγαθοὶ εἰσιν τῶν αὐτῶν γὰρ τυχόντες ἀγαθοὶ γίγνονται. [...] ἢ αὐτὴ ἀρετὴ πάντων ἐστίν [...].

¹⁵ *An virtus doceri possit* (439A–440C).

¹⁶ Plg. Schmitt-Pantell 1994, 2: “His proposal – to treat men and women on an equal footing – was a worthy one, and we might do well to take it to heart. [...] Unfortunately Plutarch does not keep his promise. In the essay he does not explore the masculine virtues in parallel with the feminine. Nor does he write a *Lives of Illustrious Women*; to have done so would have been to acknowledge that women have a right to a biography.”

¹⁷ Tiek Boccaccio *De mulieribus claris*, tiek Alvaro de Lunos *Libro de las claras e virtuosas mugeres* susilaukia feministinės kritikos. Autoriai vienu metu vadinami ir feministais, ir antifeministais (Gaylard 2015, 287; McGovern 2013, 329).

įtakingai didikei. Vis dėlto *De mulieribus claris* recepcija atskleidė naują tendenciją – kalbėjimas apie moteris vertas dėmesio ir įdomus ne tik autoriui, bet ir plačiai skaitytojų vyrų auditorijai (Filosa 2012, 178). Plutarcho *Gyvenimuose* sukurti moterų paveikslai leidžia teigti, kad itališkasis Renesansas tik atkartoto graikiškojo renesanso ir vieno iš žymiausių helenizmo mąstytojų ir humanistų atradimus.

Išlikusiuose penkiasdešimties žymių graikų ir romėnų vyrų *gyvenimuose* matome daugybę moterų, kurios lemia vyrų moralinius apsisprendimus ir kurių poelgiai gali būti pavyzdiniai nė kiek ne mažiau negu vyrų. Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kad Plutarchas, nors kartais ir pasikliauja stereotipais, išskiria du specifinius moterų vaidmenis – motinystę ir partnerystę, per kuriuos jis vaizduoja moteris kaip autonomiškas ir brandžias savo ir valstybės gyvenimo veikėjas: jos reprezentuoja aukščiausius moralinius principus ir savarankiškas asmenybes, peržengiančias tradicinės socialinės „moteriškumo matricos“ ribas. Moterų paveikslus, kaip ir vyrų, vienodai apšviečia Plutarcho istorinio teatro rampos šviesa.

Motinystė

Plutarchas – pirmasis, siekiantis sistemingai įamžinti motinų vardus¹⁸. Kone kiekvienos graiko politikos biografijos pradžioje kartu su jo tėvu minima ir motina.

Įprastai sūnaus ugdymu ir jo charakterio formavimu rūpinosi tėvas, tačiau kai kurių veikėjų gyvenime nuo pat vaikystės, ne visada dėl objektyvių priežasčių, lemiamą įtaką turėjo moterys. Agesistratos ir Archidamijos auklėjimas nesugadino gabumais ir kilnumu pasižymėjusio Agido charakterio, atvirkščiai, jų kuriama prabangos aplinka atgrasė Agidą nuo hedonizmo (*Agis* 4). Aleksandruui išvykstant į karą su Persija, Olimpiada atskleidė jo „dieviškos“ kilmės paslaptį ir paragino siekti tikslų, vertų jo „tikrojo tėvo“ (*Alex.* 3). Ši, anot Plutarcho, pavydi ir kerštinga moteris siekė supriešinti tėvą ir sūnų ir kėlė sumaištį valstybėje (*Alex.* 9), tačiau jos žodžiai nulėmė Aleksandro gyvenimo tikslą (προαίρεσις). Temistoklį, Kimoną ir Persėją vienija tai, kad jų motinos buvo arba barbarės (Temistoklio – trakė Habrotonė arba karė Euterpė, Kimono – trakė Hegesipilė), arba žemiausio socialinio sluoksnio moterys (Persėjo motina iš tiesų buvusi ne Filipo žmona, o siuvėja Gnatenija, taigi Persėjas nebuvo teisėtas Filipo sūnus; vėliau jis iš pavydo nužudė tikrąjį Filipo sūnų, vyresnįjį brolių Demetriją – *Aem. P.* 8). Tokia kilmė atsispindi ir jų įgimtose būdo savybėse. Temistoklio charakteris apibūdinamas kaip nepastovus, linkęs į kraštutinumus (*Them.* 2), panašiai kaip ir Kimono bei jo sesers Elpinikės (*Cim.* 4). Persėjas stokojo didžiadvasiškumo ir kilnumo, buvo apsėstas įvairiausių ydų, daugiausia godumo (*Aem. P.* 8).

Sūnaus ryšiai su motina gali būti labai stiprūs visą gyvenimą (apie artimus santykius su tėvu užsimenama tik Demetrijo gyvenime (*Demetr.* 3)). Meile motinai (netgi priklaus-

¹⁸ *Lyc.* 1, *Sol.* 1, *Them.* 1, *Cim.* 4, *Per.* 1, *Alc.* 1, *Ages.* 1, *Alex.* 2, *Demosth.* 4, *Demetr.* 2, *Pyrrh.* 1, *Agis* 4 (minima ne tik motina Agesistrata, bet ir senelė Archidamija); Kleomeno motina Kratesiklėja minima tik pasakojant apie lemtingą Kleomeno sprendimą išsiųsti vaikus ir motiną įkaitais į Egiptą (*Cleom.* 22(43)) ir pasakojimo pabaigoje, aprašant dramatiškas Kleomeno gyvenimo pabaigos aplinkybes (*Cleom.* 38(59)). Neminišimos Nikijo, Fokiono, Eumeno, Arato (jis anksti liko našlaitis; minima jį išgelbėjusi tėvo brolio žmona Soso, kilnios širdies moteris (Ar. 2.6: τὸ ἦθος οὖσα γυνναία)), Filopoimeno motinos.

somybe nuo jos) išsiskiria Aleksandras (*Alex.* 39) ir Demetrijas (*Demetr.* 3), kurie abu yra karštos, aistringos natūros. Plutarcho *gyvenimuose* tik motinos (ne tėvai) pasiryžusios pasiaukoti dėl sūnų ir atsisakyti ne tik turto, bet ir gyvybės. Plutarchas sukuria ryškius tokių moterų portretus. Pirmiausia tai Spartos moterys, kurios, sūnų įtikintos, išitraukia į jų politinius projektus. Agido motina ir močiutė ne tik remia jį finansiškai, bet ir aktyviai dalyvauja vykdant valstybės reformas; be jų dalyvavimo ir paramos reformos nebūtų įvykusios (*Agis* 6–7). Ypatingas dėmesys Agido biografijoje skiriamas didvyriškai Archidamijos ir Agesistratos mirčiai: Plutarcho sukurtoje tragedijos vertoje scenoje lemtingą akimirką šios moterys meldžia pasigailėti ne jų pačių, bet Agido gyvybės; Archidamija ir Agesistrata pavaizduotos kaip kilnios ir didžiadvasiškos, priešingai negu Agido politiniai priešininkai Leonidas ir Amfaras (*Agis* 19–21). Kleomeno motina Kratesiklėja negaili ne tik savo, bet net savo anūkų gyvybės dėl Spartos gerovei sumanytų sūnaus politinių projektų ir vos sūnaus paprašyta entuziastingai sutinka tapti įkaite Egipte, kad sūnus užsitikrintų Ptolemajo politinę paramą; jos mirties scena verta tragedijos nė kiek ne mažiau negu Agido motinos ir senelės (*Cleom.* 22(43)).

Romėnų biografijų pradžioje motinos (kartais ir tėvo) vardo paminėjimas nėra taisyklė (pavyzdžiui, nieko nepasakyta apie Flaminino, Numos Pompilijaus, Fabijaus Maksimo, Marcelo, Katono Vyresniojo, Kraso, Emilijaus Paulo, Sulos motinas). Kita vertus, Koriolano ir brolių Grakchų motinos, Volumnija ir Kornelija, yra vienos iš svarbiausių jų *gyvenimų* veikėjų. Plutarchas pabrėžia romėnų motinoms rodomą ypatingą pagarbą (*Rom.* 9; *Cor.* 36); jos, netekusios vyrų, nebeišteka, lieka našlėmis (Plutarchas tai ypač akcentuoja) ir pačios puikiai išauklėja sūnus (*Cor.* 1; *Tib. Gr.* 1); jos turi savo sūnams didelę įtaką ir tampa svarbiausios jų gyvenime (*Cor.* 4; *Sert.* 2; *Sert.* 22). Motinos skatina siekti aukščiausių tikslų Romos labui ir savo sūnus nuolat palaiko (*G. Gr.* 13; *Caes.* 7). Lygiai taip pat sūnūs aukojasi dėl motinų – motinos žodžiai jiems įsakymas (*Cor.* 36). Šio motyvo nėra graikų biografijose. Po sūnų mirties romėnės motinos rūpinasi jų pomirtine šlove ir atminimo išsaugojimu; tai tampa šių moterų tolesnio gyvenimo tikslu. Būtent tam savo likusį gyvenimą paskyrė Grakchų motina Kornelija – jos elgesys Plutarcho vaizduojamas kaip moralinis pavyzdys vyrams (*G. Gr.* 19).

Plutarcho pavaizduotos motinos nėra pasyvios, silpnos, nesavarankiškos moterys. Jų gyvenimas yra neatsiejamai susijęs ne tik su šeima; jos kelia aukštus gyvenimo tikslus ir priima moralinius sprendimus, susijusius su visos valstybės gyvenimu. Asmenybių integralumu ir moraliniais principais šios moterys nenusileidžia valstybės politiką formuojantiems vyrams.

Žmonos ir vyro partnerystė

Gyvenimuose daug dėmesio skiriama žmonos ir vyro santykiams. Plutarchas pateikia nemažai veikėjų privataus gyvenimo detalių ir filosofinių digresijų apie santuoką. Pareikšdamas savo nuomonę, jis pabrėžia, kad santuoka nėra komercinis sandėris, ji skirta vaikų gimimui ir turi būti grindžiama abipuse pagarba ir meile (*Sol.* 20). Pagrindinis gero tėvo rūpestis – dukters laimė. Giriamas Temistoklis, kuris visas savo penkias dukras ištekino laikydamasis principo, kad geriau žmogus be pinigų negu pinigai be žmogaus (*Them.*

18.9: ...ἄνδρα χρημάτων δεόμενον μᾶλλον ἢ χρήματα ἀνδρός). Katonas Vyresnysis apibūdinamas ne tik kaip geras tėvas, bet ir kaip geras sutuoktinis (*Cat.* 20.1: πατήρ ἀγαθὸς καὶ περὶ γυναῖκα χρηστὸς ἀνὴρ); jis pats tvirtinęs, kad garbingiau būti geru sutuoktiniu negu geru senatoriumi, o vyras, kuris muša savo žmoną ir vaikus, kėsina si į patį švenčiausią dalyką¹⁹.

Plutarchas ypač kritiškai nusiteikęs prieš santuokas su vyresnio amžiaus sutuoktiniais, tiek vyrais, tiek moterimis, ir vadina šias santuokas gėdingomis bei pažeidžiančiomis pri-gimties dėsnius (*Sol.* 20; *Philop.* 17; *Pomp.* 55; *Sull.* 2; *Sull.* 6). Taip pat kritiškai vertinamos politinės santuokos²⁰. Plutarchas cituoja Katono žodžius, jog netoleruotina, kad vedybos tampa pinigų, už kurį perkamos ir parduodamos valstybės, o moterys tampa postų ir karinių išteklių garantais²¹. Trimis atvejais vedybų iš išskaičiavimo iniciatyvos imasi moterys – spartietė, romėnė ir Egipto karalienė. Visi šie atvejai vertinami neigiamai: tai nėra sprendimai, padiktuoti meilės, tai nėra santuokos, skirtos vaikų gimimui. Spartos karaliaus Polidekto, Likurgo brolio, našlė, norėdama išsaugoti savo padėtį, pati siūlo Likurgui tapti jos vyru; nors moteris laukiasi Polidekto kūdikio, ji ketina nutraukti nėštumą. Plutarchas šios moters būdą vadina pasibaisėtiniu (*Lyc.* 3: τὸ μὲν ἦθος αὐτῆς ἐμίσησε). Kleopatra dėl savo politinių tikslų gudrybėmis įvilioja Antonijų į meilės tinklus (*Ant.* 25–29); šie santykiai sužadino žemiausius Antonijaus charakterio bruožus ir tapo didžiausia nelaimė jo gyvenime (*Ant.* 25). Kilminga Romos gražuolė Valerija, Mesalos dukra ir oratoriaus Hortenzijaus sesuo, ką tik išsiskyrusi su vyru, amfiteatre atvirai koketuoja su Sula. Plutarchas aprašo šią sceną kaip koketavimo ekspertas²². Valerijos elgesys nustebinęs net Sulą, bet negarbingu ir gėdingu pavadinamas ne Valerijos elgesys, o Sulos pasidavimas jos kerams²³.

Plutarchas nevengia temų apie erotinį santuokinės meilės aspektą, leidžiasi į digresijas apie lytinius santykius ir laiko kūnišką meilę vyro pagarbos žmonai ir meilės įrodymu, sutvirtinančiu santuoką; fizinės meilės trūkumas sukelia šeimoje nesantaiką, dažniausiai inicijuojamą moterų²⁴.

Vyro ir moters meilė bei santuoka iš meilės, G. Tsouvalos teigimu, yra svarbi tema tiek *Gyvenimuose*, tiek *Moralijose*²⁵. Bet *Gyvenimuose* romantika persipina su politika:

¹⁹ *Cat.* 20.3: τὸν δὲ τύπτοντα γαμετὴν ἢ παῖδα τοῖς ἀγιοπάτοις ἔλεγεν ἱεροῖς προσφέρειν τὰς χεῖρας. ἐν ἐπαίνῳ δὲ μείζονι τίθεσθαι τὸ γαμέτην ἀγαθὸν ἢ τὸ μέγαν εἶναι συγκλητικόν.

²⁰ *Flamin.* 16; *Ar.* 17; *Ant.* 31; *Ant.* 20; *Sull.* 33; *Caes.* 14.

²¹ *Caes.* 14.8: σφόδρα μαρτυρομένου Κάτωνος καὶ βοῶντος οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι γάμοις διαμαστροπευομένης τῆς ἡγεμονίας, καὶ διὰ γυναιῶν εἰς ἐπαρχίας καὶ στρατεύματα καὶ δυνάμεις ἀλλήλους ἀντεισαγόντων.

²² *Sull.* 35.5: ἐκ δὲ τούτων ῥίψεις ὀμμάτων ἐπ’ ἀλλήλους ἐγίνοντο καὶ παρεπιστροφῶν συνεχεῖς προσώπων καὶ μειδιαμάτων διαδόσεις, τέλος δὲ ὁμολογία καὶ συνθέσεις περὶ γάμων [...].

²³ *Sull.* 35.5: ὄψει καὶ λαμυρία μειρακίου δίκην παραβληθείς, ὅφ’ ὄν τὰ αἰσχίστα καὶ ἀναιδέστατα πάθη κινεῖσθαι πέφυκεν.

²⁴ *Solino gyvenime* nemažai dėmesio skiriama Solono įstatymams, susijusiems su seksualine santuokos puse, pavyzdžiui, jeigu vyras yra impotentas, moteriai teisėta turėti santykių su artimiausiu vyro giminaičiu. Pabrėžiamas auklėjamasis šios nuostatos momentas: vyro patiriama gėda yra atlygis už godumą ir prigimties dėsnį nepaisymą. Įstatymuose buvo nurodyta, kad sutuoktinis privalo bent tris kartus per mėnesį turėti santykių su žmona – ir dėl būsimų palikuonių, ir rodydamas pagarbą ir meilę žmonai; kūniški santykiai sustabdo nuo atšalimo ir tuo pačiu nuo nesantaikos šeimoje (*Sol.* 20).

²⁵ Tsouvala 2014, 191: “[L]ove and marriage are central topics in Plutarch’s thinking in both the *Lives* and the *Moralia*, important elements in the life of the philosopher and good statesman.”

meilė moteriai priverčia politikus elgtis neišmintingai. Periklis ir Aspasija – vienas iš akivaizdžiausių santuokos iš meilės ir meilės santuokoje pavyzdžių²⁶. Periklis nemylėjo savo pirmos žmonos, su kuria buvo susilaukęs dviejų sūnų; jis su ja išsiskyrė ir, kaip dera garbingam vyrui, ją ištekino (*Per.* 24). Tik tada jis vedė Aspasiją, kurią aistringai mylėjo²⁷; anot Plutarcho, kalbos, kad Periklį sužavėjęs jos intelektas (*Per.* 24.5: ὄς σοφὴν τινα καὶ πολιτικὴν), buvo tik pretekstas. Pabrėžiama Periklio fizinė aistra – jis bučiuodavo Aspasiją ir išeidamas iš namų, ir vos tik į namus įėjęs (*Per.* 32). Kai Aspasija buvo kaltinama teisme dėl bedievytės, Periklis pats ją gynė, liedamas ašaras ir meldamas teisėjus jos pasigailėti (*Per.* 32). Kita vertus, Aspasijos politiniai patarimai supriešino Periklį su tauta. Atėniečiai buvo įsitikinę, kad Samo kampaniją Periklis organizavo Aspasijos prašymu (*Per.* 24; 25; tuo ją atvirai kaltino ir megariečiai – *Per.* 30). Plutarchas nemini Aspasijos grožio ar dorybių, tik gebėjimą diskutuoti filosofijos klausimais ir iškalbą. Jis svarsto, kaip Periklis atsidūrė silpnesniojo pozicijoje, ir aptaria Aspasijos fenomeną: kaip ši miletietė, kurios gyvenimo būdas toli gražu nebuvo garbingas (kaip neabejotinas faktas minimas jos įsteigtas viešnamis), manipuliatorė, patirties pasisėmusi iš kurtizanės Targelijos, kuria žavėjosi, įgijo tokią įtaką ne tik Perikliui, bet ir kitiems Atėnų vyrams, ir tapo tokia garsi, kad net Kyras Jaunesnysis savo sugulovę, vardu Milto, vadino Aspasija (*Per.* 24). Periklio besaikė meilė antrai žmonai yra kontrastas santykiams su kitais šeimos nariais – sūnumis ir jų žmonomis; jie nemėgo ir net viešai žemino ir apgauldinėjo Periklį (*Per.* 16; 36). Aspasijos dominavimas santuokoje, pirmiausia – pasitelkus erotines pinkles, sugriauna šeimą ir meta šešėlį ant Periklio kaip politiko. Periklis, Plutarcho akimis, buvo vienas labiausiai Atėnams nusipelnusių žmonių, tačiau, kaip žmonėms būdinga, darė klaidų: tikriausiai tai ne tik Plutarcho įvardyta panieka ir arogancija (*Per.* 37.5: ὑπεροψία καὶ μεγαλαυχία), bet ir santūrumo, sveiko proto stoka santykiuose su Aspasija, dėl ko daugiausia kaltas pats Periklis. Periklio gyvenimo pabaiga liudija ir jo šeimos žlugimą: abu teisėti sūnūs mirė per epidemiją, nuo maro mirė Periklio sesuo ir daug artimiausių draugų, o vyriausiasis iš jo teisėtų sūnų, Ksantipas, nekentė tėvo iki mirties²⁸. Dėl savo sprendimų, kurie supriešino jį su daugeliu atėniečių, Periklis neteko teisėtų paveldėtojų – Aspasija buvo ne atėnietė, todėl jų vaikai negalėjo būti Atėnų piliečiai. Patetiškoje gyvenimo pabaigoje Plutarchas vaizduoja Periklio susitaikymą su atėniečiais: jo klaidos atleistos, nuopelnai pripažinti. Tačiau Aspasija po Periklio mirties nepatyrė jokių dvasinių kančių ir toliau sėkmingai manipuliavo vyrais: ji susidėjo su avių pirkliu Lisikliu, prastos kilmės ir menku žmogeliu (*Per.* 24.6 ἀγεννοῦς καὶ ταπεινοῦ τὴν φύσιν), ir sugebėjo jį neilgai trukus padaryti Atėnų lyderiu.

Kitokia Agiatidės, nužudyto Spartos karaliaus Agido žmonos, ir karaliaus Kleomeno meilės istorija (*Cleom.* 1 (22)). Agiatidė vykstant perversmui negalėjo pabėgti kartu su vyru, nes buvo ką tik susilaukusi kūdikio. Valdžią perėmus karaliui Leonidui, Kleomeno tėvui, ji prievarta buvo ištekinta už Kleomeno. Kleomenas buvo dar per jaunas vesti,

²⁶ Plutarchas mini tik Periklio meilę Aspasijai, bet ne jos meilę Perikliui; po Periklio mirties ji toliau sėkmingai gyveno Atėnuose ir turėjo didelę įtaką politikams ir filosofams (*Per.* 24).

²⁷ *Per.* 24.8: φαίνεται μέντοι μᾶλλον ἐρωτικὴ τις ἢ τοῦ Περικλέους ἀγάπης γενομένη πρὸς Ἀσπασίαν.

²⁸ *Per.* 36.6: ἀνήκεστον ἄχρι τῆς τελευτῆς τῶ νεανίσκῳ πρὸς τὸν πατέρα διαμεῖναι τὴν διαφορὰν.

tačiau Leonidas nenorėjo, kad Agiatidė atitektų kam nors kitam, nes buvo turtinga, be to, gražiausia moteris Graikijoje²⁹. Tačiau Agiatidė buvo ne tik turtinga ir graži, bet ir išmintinga bei dora³⁰. Ji yra žmonos pavyzdys – nors tapo žmona per prievartą, nuo pat pirmos santuokos dienos ji buvo gera žmona Kleomeniui, tačiau niekada neužmiršo Agido, pirmiausia jo idealų ir siekių reformuoti valstybę, ir nuolat pasakojo apie jį Kleomeniui. Šis ne tik karštai pamilo savo žmoną³¹, bet kartu su ja gerbė Agido atminimą. Agiatidės mirtis Kleomeniui buvo didelis smūgis (*Cleom.* 22(43).2: ἐπλήγη μὲν οὖν καὶ ἡγήσεν). Plutarcho pastaba, kad Kleomenas viešumoje neparodė savo sielvarto ir toliau ryžtingai vadovavo kariams, bet sugrižęs į namus skausmu dalijosi su motina ir vaikais, parodo ne tik vyro sielvartą, bet ir paties Plutarcho jautrią reakciją į pasakojamus įvykius (*Cleom.* 22(43).3).

Minėtinas ir Fokionas, kuris pelnė ypatingą pagarbą Atėnuose ne tik dėl geros širdies (*Phoc.* 19.1: χρηστότης), bet dėl žmonos ir meilės santuokoje; jo žmona garsėjo išmintimi ir kuklumu (*Phoc.* 19.1: ἐπὶ σωφροσύνη καὶ ἀφελεία).

Romėnų žmonių paveikslai nutapyti daug ryškesnėmis spalvomis. Jos skiriasi nuo graikių taip, kaip spartietės nuo Atėnų moterų. Galbūt tai priklauso nuo Plutarcho naudotų lotyniškų šaltinių medžiagos³², galbūt ir nuo Romos elito moterų vaidmens visuomenės gyvenime, kuri pačiam Plutarchui teko stebėti. Matome asmenybes ir jų moralinius principus, stiprius charakterius. Romėnėms, kitaip negu graikėms, nepakanka apibūdinimo „santūri ir kukli“.

Bruto žmona Porcija, Katono dukra, ne tik karštai myli savo vyrą, bet ir pasižymi dvasios iškilumu bei sveiku protu (*Brut.* 13.4: φιλόστοργος δ' ἡ Πορκία καὶ φίλανδρος οὖσα καὶ μεστή φρονήματος νοῦν ἔχοντος). Ji besąlygiškai palaiko vyro rengiamą sąmokslą prieš Cezarį, nors puikiai supranta galimas pasekmes. Porcija įrodo Brutui, kad gali iškęsti fizinį skausmą, pati save sužalodama. Kaip sako pati moteris, ji ištekėjusi už vyro ne tam, kad būtų jo sugulovė, o yra bendražygė, gebanti saugoti paslaptį ir pasiryžusi kartu su vyru iškęsti visus pavojus (*Brut.* 13.7–11)³³. Tarsi nujausdama savo lemtį, ji moteriškai susigraudina Velijoje, atsisveikindama su Brutu, pamačiusi Hektoro ir Andromachės atsisveikinimą vaizduojantį paveikslą (*Brut.* 23). Sužinojusi apie vyro

²⁹ Įprastai Plutarchas nekonkretna moterų išvaizdos, apsiriboja epitetu „graži“; tai tradicinė moterų charakteristika jau Homero epuose (Saïd 2011, 260). Vyrų išvaizda labiau individualizuota (*Alex.* 21; *Demosth.* 4; *Phoc.* 4–5; *Pyrrh.* 3; *Ar.* 3; *Philop.* 3; *Cat.* 1; *Pomp.* 2; *Sull.* 2); tai galėtų būti susiję su Plutarcho matytais šių vyrų atvaizdais ar žodine tradicija. Plutarchas dažnai mini moterų grožį (*Per.* 24; *Alex.* 21; *Alex.* 12; *Ar.* 32; *Flamin.* 16; *Pomp.* 3; *Pomp.* 55) ir nebūtinai jis yra tik sielos grožio ženklas (kurtizanė Targelija, garsėjusi savo grožiu, daugelį graikų vyrų įvilijo į persų pinkles (*Per.* 24)). Plutarcho laikais ne tik apnuogintas vyras, bet ir moters kūnas tapo estetinio vertinimo objektu (Rist 2001, 567).

³⁰ *Cleom.* 22(43).2: ὄρα τε καὶ κάλλει πολὺ τῶν Ἑλληνίδων διαφέρουσα καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικής; 22(43).3: ἀγαθὴ γυνὴ καὶ φιλόστοργος; 22(43).2: καλλίστη καὶ σωφρονεστάτη.

³¹ *Cleom.* 22(43).3: ἐρωτικῶς ἅμα τῷ λαβεῖν πρὸς αὐτὴν διατεθέντα καὶ τινα τρόπον συμπαθοῦντα τῇ πρὸς τὸν ἄγιν εὐνοίᾳ καὶ μνήμῃ τῆς γυναικός; *Cleom.* 22(43).1–2: δι' ἣν οὐδὲ ταῖς πάνυ κατορθουμέναις ἐκεῖνος ἐνεκατέρεε στρατείας, ἀλλὰ συχνῶς κατέβηεν εἰς Σπάρτην, ἐρῶν τῆς Ἀγιάτιδος καὶ περὶ πλείστου ποιούμενος ἐκείνην.

³² Plutarchas remiasi Cicerono, Cezario, Katono, Bruto, Antonijaus kalbomis, Tito Livijaus, galbūt Cezario istorijomis ir kt. (Žr. Pelling 1979, 74–96).

³³ Porcija yra viena iš vienuolikos moterų, kurių kalbos cituojamos *Gyvenimuose*. Šias kalbas vienijantis bruožas – jų naratologinė reikšmė (Buszard 2010, 84).

mirtį, Porcija praranda norą gyventi; nors buvo draugų nuolat saugoma, ji randa būdą nusižudyti (*Brut.* 53) ir tuo įrodo, kad ji – ne Andromachė.

Pompėjus taip mylėjo savo žmoną Juliją, Cezario dukrą, kad negalėjo nuo jos atsiskirti ir, apleidęs kariuomenės ir provincijų reikalus, su žmona leido laiką Italijos parkuose. Julija taip pat mylėjo Pompėjų³⁴. Keista Julijos meilė vyrui, kuris buvo už ją gerokai vyresnis, buvo visų dėmesio centre³⁵. Tai įdomi detalė, patvirtinanti, kad žmona traktuojama kaip aktyvi ir veiksmi asmenybė, kad ji taip pat gali kelti tam tikrus reikalavimus vyrui. Plutarchas, nepritariantis dideliam amžiaus skirtumui santuokoje, mano, kad Julijos meilės priežastis buvo tiek Pompėjaus santuokinė ištikimybė ir ori laikysena viešumoje, tiek ir malonus bendravimas bei charizma draugų būryje (*Pomp.* 53.2: σωφροσύνη τοῦ ἀνδρὸς ..., ἥ τε σεμνότης οὐκ ἄκρατον, ἀλλ' εὐχαριν ἔχουσα τὴν ὀμιλίαν).

Santuokinis gyvenimas: sėkmės ir nesėkmės

Plutarchas gana dažnai leidžiasi į svarstymus, kodėl santuokos, net sudarytos iš meilės, būna nesėkmingos. Moteriškas pavydas dėl vyrų neištikimybės (*Lyc.* 15) nėra vienintelė priežastis. Kalbėdamas apie meilę santuokoje, Plutarchas nevengia kalbėti ir apie kūnišką sutuoktinių meilę. Tiesą sakant, ši tema jį labai domina. Komentuodamas vieną iš Solono įstatymų, nurodantių sutuoktiniui bent tris kartus per mėnesį turėti lytinių santykių su žmona, jis įrodinėja šių santykių svarbą santuokoje: atšalęs vedybinis guolis ir vyrų negebėjimas ar nenoras atlikti savo pareigą yra nesutarimų ir pykčių priežastis (*Sol.* 20)³⁶. Plutarchas žavisi Spartos vedybų papročiais ir *Likurgo gyvenime* pateikia išsamų jų aprašymą: ypač daug dėmesio skiriama romantiškiems jaunavedžių pasimatymams, abiejų rengiamiems slapta nuo visų, kad niekas jokiū būdu nepastebėtų ir neįtartų, jog tokio pasimatymo būta. Tokia tvarka ugdanti jaunųjų savitvardą ir santūrumą, neleidžianti jų meilei užgęsti, jie „nepersisotina“ vienas kitu ir „nepabosta“ vienas kitam³⁷. Jie santuokoje yra lygiaverčiai partneriai. Kaip taikliai pastebi A. G. Nikolaidis, ideali santuoka, anot Plutarcho, yra romantiška ir aistringa, o „santuoka be sekso yra sąjunga be meilės“³⁸. Plutarcho *gyvenimuose* nėra argumentų P. Walcoto nuomonei pagrįsti, kad, anot Plutarcho, vyro ir moters

³⁴ *Pomp.* 53.1: αὐτὸς ἐν τοῖς περὶ τὴν Ἰταλίαν ἡβητηρίοις, μετιὼν ἄλλοτε ἀλλαγῶσε, μετὰ τῆς γυναικὸς διῆγεν, εἴτε ἐρῶν αὐτῆς, εἴτε ἐρῶσαν οὐχ ὑπομένων ἀπολιπεῖν. Brenkas pavadino ši epizodą barokinio stiliaus novele apie romantišką santuokinę meilę (Brenk 2008, 248).

³⁵ *Pomp.* 53.2: περιβόητον ἦν τῆς κόρης τὸ φίλανδρον, οὐ καθ' ὄραν ποθοῦσης τὸν Πομπηῖον.

³⁶ Filipo santuoka yra geras šią taisyklę iliustruojantis pavyzdys. Filipas, vos pamatęs jaunutę Olimpiadą, karštai ją pamilo ir vėliau vedė, tačiau netrukus jo aistrą atšaldė pamatyta šalia Olimpiados lovoje susirangiusi gyvatė (*Alex.* 2). Filipas nustojo lankytis žmonos miegamajame, nesantaika didėjo dėl Filipo naujų santuokų, kol galiausiai šis „užkratas“ destabilizavo visą karalystę (*Alex.* 9): minima versija, kad Olimpiada sąmoningai kurstė būsimo Filipo žudiko Pausanijo pyktį ir neapykantą Filipui, siekdama vyro mirties (*Alex.* 10). Taip pat ir Pyro žmona Lanasa išsiskyrė su vyru todėl, kad jis daugiau dėmesio skyrė savo žmonoms barbarėms, o ne jai (*Pyrrh.* 10).

³⁷ *Lyc.* 15: ἡ δὲ τοιαύτη σύνοδος οὐ μόνον ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης ἄσκησις ἦν, ἀλλὰ τοῖς τε σώμασι γονίμους καὶ τῷ φιλεῖν ἀει καινοὺς καὶ προσφάτους ἦγεν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν, οὐ διακορεῖς οὐδ' ἐξιτήλους ταῖς ἀνέδην κοινωνίας, ἀλλ' ἀεὶ τι λείψανον καὶ ὑπέκκαυμα πόθου καὶ χάριτος ἐναπολείποντας ἀλλήλους.

³⁸ Nikolaidis 1997, 49: “Plutarch’s ideal marriage is both passionate and romantic... a marriage without sex is a loveless union.”

fizinė meilė yra neišvengiama biologinė būtinybė, įkliuivimas į moterų pinkles, ir kad ji iš esmės yra „purvina“³⁹.

Plutarchas randa ir kitų nelaimingos santuokos priežasčių. Emilijaus Paulo gyvenimo pradžioje, pasakodamas, kad Emilijus po ilgų bendro gyvenimo metų išsiskyrė su savo žmona Papirija, kuri jam pagimdė puikius sūnus, Scipijoną ir Fabijų Maksimą, Plutarchas leidžiasi į samprotavimus, kodėl išyra santuokos (*Aem. P. 5*). Jis pasakoja anekdotą apie tai, kaip vienas romėnas, vis klausinėjamas, kodėl išsiskyrė su savo žmona („Ar ji negraži, ar nepadori, ar nevaisinga?“), nusiavęs savo batą, pats pašnekovo paklausė: „Ar šis batas ne gražus? Argi ne naujas? Bet niekas nežino, kur jis man trina.“ Plutarchas reziumuoja, kad akivaizdūs rimti nusižengimai (*Aem. P. 5.4: μεγάλα μὲν ἁμαρτία <καὶ> ἀναπεπταμένα*) retai priveda prie skyrybų; sutuoktinius vieną nuo kito nepataisomai atitolina kasdien pasikartojančios susierzinimą keliančios smulkmenos ir nesuderinamumas, kurių negalima nei pastebėti, nei įvardyti⁴⁰.

Vis tik Plutarcho papasakotose šeimos gyvenimo istorijose gana dažnai santuokinės ištikimybės reikalavimas be jokių išlygų taikomas moterims⁴¹, bet jis ne visada privalomas vyrams⁴². Minėtina, kad Plutarchas pirmiausia bando suprasti žmonos situaciją. Alkibiado žmonos Hiparetės charakteris yra priešingybė nežabotam, skrupulų nepaisančiam Alkibiadui. Hiparetė yra paklusni ir mylinti žmona (*Alc. 8.4: εὐτακτος δ' οὔσα καὶ φίλανδρος*). Santuoka ir šeima jai labai svarbu, ji graužiasi ir liūdi dėl Alkibiado draugysčių su kurtizanėmis ir nutaria su juo išsiskirti. Vis tik Alkibiadas brutaliai sutrukdė jai pateikti skyrybų prašymą: jis sugriebia ją, nešančią archontui prašymą išskirti, ir parneša į namus. Plutarcho užuojauta Hiparetei ir jo nuomonė apie tuometinius skyrybų įstatymus, ginančius vyrų, o ne moterų interesus, atsiskleidžia iš Plutarcho asmeninio komentaro, kuriame jis Alkibiado poelgį vadina brutaliu (*παράνομος*) ir nehumanišku (*ἀπάνθρωπος*), o įstatymų nuostatas – ginančiomis tik vyrus⁴³.

³⁹ Walcot 1998, 166: Plutarch “clearly shares the long-established and common Greek prejudice whereby sexual activities are thought something essentially ‘dirty’, forced upon man by a combination of biological necessity and an inability to resist feminine wiles, and some-thing, therefore, to be experienced rather than enjoyed, not spontaneously but at a set and regular time, in total privacy and without excessive passion.”

⁴⁰ *Aem. P. 5.4–5: τὰ δ' ἕκ τινος ἀηδίας καὶ δυσαρμοστίας ἠθῶν μικρὰ καὶ πυκνὰ προσκρούσματα, λανθάνοντα τοὺς ἄλλους, ἀπεργάζεται τὰς ἀνηκέστους ἐν ταῖς συμβιώσειν ἀλλοτριότητας.*

⁴¹ Pavyzdžiui, *Caes. 9*, skandalas Cezario šeimoje: Publijus Klodijus įsimyli Cezario žmoną Pompėją ir trokšta su ja susitikti, nes Pompėjos elgesys teikia jam vilčių. Cezario motina Aurelija, griežtos moralės moteris, nenuleidžia akių nuo savo marčios, todėl Klodijus nutaria prasmukti į Cezario namus per Gerosios Deivės garbei rengiamą šventę persirengęs moterimi (joks vyras šioje šventėje dalyvauti negalėjo). Klodijų sučiupus ir klastai išaiškėjus, Cezaris tučiuojau nutaria skirtis. Pakviestas liudyti teisme jis neigia ką nors žinąs apie žmonos neištikimybę. Paklaustas, kodėl skiriasi, atsako, kad Cezario žmona neturėtų būti net įtariama neištikimybė. Tuo metu Romoje vieša paslaptis buvo Servilijos, Bruto motinos, meilė Cezariui; sklido gandai, kuriuos netiesiogiai patvirtino ir Cezario elgesys, kad Brutus yra jo sūnus (*Brut. 5*).

⁴² Temistoklis, ko gero, yra vienas iš retų Plutarcho herojų, apie kurių santuokinę neištikimybę neužsimenama. Net apie Periklį, kuris stengėsi gyventi taip, kad neušitrauktų jokių priekaištų, sklido gandai, kad jis slapta susitiki- nėja su piliečių žmonomis (ir su savo draugo Menipo žmona) Feidijo statybų aikštelėse (*Per. 16*). Plutarchas nepraleidžia progos paminėti ir dviprasmiškų Periklio ministatų su Kimono seserim Elpinike (*Per. 10; Per. 28*). Kimonas taip pat garsėjo savo meilės nuotykiams: Plutarchas mini dvi jo meilužes, Asteriją ir Mnestrą; be to, sklido gandai apie jo meilę seseriai Elpinikei (*Cim. 4*).

⁴³ αὕτη μὲν οὖν οὐ παντελῶς ἔδοξεν ἢ βία παράνομος οὐδ' ἀπάνθρωπος εἶναι· καὶ γὰρ ὁ νόμος δοκεῖ διὰ τοῦτο προάγειν τὴν ἀπολοιποῦσαν εἰς τὸ δημόσιον αὐτήν, ὅπως ἐγγένηται τῷ ἀνδρὶ συμβῆναι καὶ κατασχεῖν (*Alc. 8.6*).

Plutarchas ypač smerkia vyrus, paliekančius žmonas dėl kitų, naudingesnių, santuokų arba sudarančius santuokas ne iš meilės, bet dėl naudos. Ypač išsiskiria Demetrijas, nelaikęs santuokos rimtu reikalu (*Demetr.* 14.2: εὐχερῆς τις ἦν περὶ γάμους). Jis turėjo daug žmonių (ir meilužių) tuo pat metu; santuokomis jis siekė pirmiausia politinės įtakos. Iš žmonių labiausiai visų vertinama ir gerbiama (14.2: ἀξιωμα μέγιστον εἶχε καὶ τιμὴν) buvo Fila, Antipatro dukra, Kratero, kurį makedoniečiai labiausiai vertino iš visų diadochų, našlė; ji buvo vyresnė už Demetriją (*Demetr.* 14). Demetrijas ją niekino lygiai taip pat, kaip ir kitas savo žmonas, ir verčiau leido laiką su kurtizane Lamija, kuri taip pat buvo už jį vyresnė. Demetrijo bičiuliai negalėjo suprasti, kodėl jis, nuolat skundžis dėl vyresnės žmonos, žavėjosi pasenusia kurtizane ir tiek metų ją mylėjo⁴⁴. Plutarchas priduria, kad dėl šių priežasčių Demetrijo reputacija buvo prasčiausia iš visų karalių (*Demetr.* 14.4). Fila vaizduojama kaip ištikima ir mylinti žmona, ne kartą gelbėjusi Demetriją iš sudėtingų situacijų (*Demetr.* 32). Praradusi viltį, kad jis pasikeis (*Demetr.* 45.2: ἀπειταμένη δὲ πᾶσαν ἐλπίδα), Fila nusižudė.

Ciceronas, grįžęs iš Farsalo, paskelbė apie savo skyrybas su Terencija, su kuria daug metų gyveno (*Cic.* 41). Terencija buvo sunkausbūdo, siekianti dominuoti (*Cic.* 29: χαλεπή δὲ τὸν τρόπον οὕσα καὶ τοῦ Κικέρωνος ἄρχουσα) ir net kištis į politiką (*Cic.* 20)⁴⁵, tačiau Cicerono nurodytos skyrybų priežastys Plutarchui atrodo abejotinos: netrukus po skyrybų Ciceronas, kuris buvo įklimpęs į skolas, vedė jauną, labai gražią ir labai turtingą moterį (*Cic.* 41). Šios vedybos suteikė pagrindą Antonijui pasmerkti Ciceroną, kad jis išvareš moterį, su kuria kartu susenęs (*Cic.* 41.6). Terencija tikrai nėra mėgstamiausias Plutarcho personažas, tačiau pirmiausia Plutarchas smerkia Ciceroną: visos jo nesėkmės kilo dėl jo paties kaltės⁴⁶. Nauja santuoka neatnešė trokštamos laimės. Netrukus Ciceroną prislėgė mylimos dukros Tulijos mirtis; jis buvo visiškai sugniuždytas ir nepajėgė išsivaduoti iš sielvarto. Jaunoji žmona, atrodė, džiaugėsi dėl podukros mirties. Ciceronas tučtuojau su ja išsiskyrė. Panašiai vertinamas ir Sula: jis išsiskyrė su trečiaja žmona Klelija neva dėl jos nevaisingumo, tačiau, praėjus kelioms dienoms (ὀλίγαις δὲ ὑστερον ἡμέραις), vedė įtakingą Ceciliją Metelą (*Sull.* 6.11). Sulos poelgis vadinamas negarbingu (*Sull.* 6.12: ἔδοξε διὰ τοῦτο τὴν Κλοιλίαν οὐ καλῶς αἰτιάσασθαι). Skyrybos Romoje buvo dažnos ir juridiskai nesudėtingos⁴⁷, tačiau Plutarchas į tokius atvejus žiūri neabejingai ir linkęs pirmiausia užtarti moteris.

Kita vertus, dėl santuokos žlugimo ir dėl vyrų gyvenimų nesėkmių būna kaltos ir moterys. Konsulo Lepido žmonos santuokinė neištikimybė atėmė jam norą gyventi: Li-

⁴⁴ *Demetr.* 27.8: ἦν δὲ θαυμαστόν, ὅτι τῆς Φίλας ἐν ἀρχῇ τὸ μὴ καθ' ἡλικίαν δυσχεραίνων, ἦττητο τῆς Λαμίας καὶ τοσοῦτον ἦρα χρόνον ἤδη παρηκμασκύας. Plutarchas mini bent keturių Demetrijo mylimiausių kurtizanių vardus (*Demetr.* 24) – Chrisidė, Lamija, Demo ir Antikira, bet jo linksminimuisi su Lamija aprašyti skiriama daugiausia dėmesio (*Demetr.* 16; 19; 24–27).

⁴⁵ οὐδ' ἄλλως ἦν πραεῖά τις οὐδ' ἄτολμος τὴν φύσιν, ἀλλὰ φιλότιμος γυνὴ καὶ μᾶλλον, ὥς αὐτὸς φησὶν ὁ Κικέρων, τῶν πολιτικῶν μεταλαμβάνουσα παρ' ἐκείνου φροντίδων ἢ μεταδιδοῦσα τῶν οἰκιακῶν ἐκείνῳ.

⁴⁶ *Cic.* 41: πολλοῖς μὲν δημοσίοις, πολλοῖς δὲ ἰδίοις κατελήφθη πράγμασιν ἀβουλήτοις καὶ πάθειν, ὧν αὐθαίρετα δοκεῖ τὰ πλεῖστα συμβῆναι.

⁴⁷ Laes 2019, p. 5: “Marriages were easily entered into, and divorce was a simple matter from the juridical point of view.”

pidas mirė nuo depresijos (νοσήσας ἐτελεύτησε δι' ἀθυμίαν), sužinojęs apie žmonos meilės romaną (*Pomp.* 16). Pompėjaus triumfą po pergalės prieš Mitridatą ir pergalingą grįžimą į Romą aptemdė žinios apie žmonos Mucijos santuokinę neištikimybę (*Pomp.* 42). Valdingas Antonijaus žmonos Fulvijos būdas, dėl kurio Antonijus „išmoko paklusti moterims“ ir būtent todėl tapo visiškai priklausomas nuo Kleopatros, yra jo kaip politiko ir kaip žmogaus žlugimo priežastis⁴⁸. Fulvijai nerūpėjo verpimas ar namų ruoš⁴⁹, vienintelis jos siekis buvo „valdyti valdovą ir vadovauti karo vadui“ (ἄρχοντος ἄρχειν καὶ στρατηγούντος στρατηγεῖν); nutarusi atitraukti Antonijų nuo Kleopatros, ji siekė sukelti Italijoje pilietinį karą, į kurį būtų įtrauktas ir Antonijus (*Ant.* 30). Alkibiadas suviliojo Spartos karaliaus Agido, kuris tuo metu buvo karo žygyje, žmoną Timają, kuri dėl jo „pametė galvą“. Ji susilaukė Alkibiado kūdikio ir nė neslėpė to, o Spartos karalius buvo pajuokos objektas (*Alc.* 23).

Apskritai, Plutarchui įdomus intymus jo veikėjų gyvenimas: jis pastebi, kad Katonas Vyresnysis, net sulaukęs garbaus amžiaus, turėjo nemenką seksualinį apetitą; mirus žmonai, Katono Vyresniojo namuose lankydavosi kurtizanė (*Cat.* 24); Sulos potraukis turėti reikalų su moterimis išliko iki pat jo garbaus amžiaus (*Sull.* 2); detaliai aprašomas Antonijaus ir Kleopatros flirtas ir meilės žaidimai (*Ant.* 27–29); minimos Pompėjaus bučinių ir įkandimų žymės ant kurtizanės Floros kaklo (*Pomp.* 3), labai daug vietos skiriama Demetrijo ir Lamijos orgijoms aprašyti; informuojama, kad pirmoji moteris, kurią pažino Aleksandras, buvo Barsinė (*Alex.* 21) ir kt. *Gyvenimuose* minimos apie dešimt kurtizanių, kurias Plutarchas pavadina garsiomis; didesnė jų dalis trumpai charakterizuojamos⁵⁰.

Meilės romantizavimas

Plutarcho biografijose yra ir antraeilių veikėjų meilės istorijų – romantiškų ar primenančių erotinių romanų siužetus. Minėtinas intarpas apie Akrotatą ir Chilonidę (*Pyrrh.* 26–28) ar Pantėją ir jo žmoną (*Cleom.* 38 (59)). Jauni, ypatingo grožio mylintieji dėl meilės patiria daugybę pavojų, bet meilės neišduoda. Skirtingai nuo romanų, Plutarcho novelės ne visada baigiasi laimingai. Pagrindinės šių istorijų veikėjos – moterys, kurios geba įveikti žmonių, trukdančių jų meilei, pasipriešinimą, bet šios moterys yra bejėgės prieš jiems skirtą vaidmenį istorijoje ir didvyriškai susitaiko su likimu. Pasakodamas apie tai, Plutarchas tarsi tapatinasi su savo herojėmis.

⁴⁸ *Ant.* 10: [...] οὐ ταλασίαν οὐδ' οἰκουρίαν φρονοῦν γύναιον οὐδ' ἀνδρὸς ἰδιώτου κρατεῖν ἀξιοῦν, ἀλλ' ἄρχοντος ἄρχειν καὶ στρατηγούντος στρατηγεῖν βουλόμενον, ὅστε Κλεοπάτραν διδασκάλια Φουλβία τῆς Ἀντωνίου γυναικοκρασίας ὀφείλειν, πάνυ χειροήθη καὶ πεπαιδαγωγημένον ἀπ' ἀρχῆς ἀκροᾶσθαι γυναικῶν παραλαβοῦσαν αὐτόν.

⁴⁹ Culham 2004, 142: “Even in elite households women were supposed to work wool. The belief that good women worked wool was the equivalent of the equally romanticised and rhetorical conviction that Roman men should be farmers of simple tastes living in the countryside.” Plutarchas atkreipia dėmesį į šį paprotį, kurį jis laiko grynai romėnišku, *Romulo gyvenime* (*Rom.* 15). Kaip tipiška moterų veikla jau pirmuose graikų literatūros kūriniuose – Homero epuose – minimas audimas; juo užsiima ne tik mirtingosios moterys, bet ir deivės; verpimas minimas rečiau (žr. Saïd 2011, 263).

⁵⁰ *Per.* 24; *Alex.* 12; *Eum.* 1; *Phoc.* 22; *Phoc.* 38; *Demetr.* 24; *Cleom.* 29(50); *Cleom.* 33(54); *Pomp.* 3; *Pomp.* 36 ir kt.

Chilonidė buvo Kleonimo, pretendento į Spartos karaliaus sostą, žmona. Ji buvo „graži ir kilusi iš karalių giminės“ (*Pyrrh.* 26.17: γυναῖκα δὲ καλὴν καὶ γένους βασιλικοῦ). Kleonimas nebuvo išrinktas karaliumi, juo tapo Arėjas. Ši politinė konkurencija jau buvo suskaldžiusi Spartos piliečius, tačiau padėtį dar labiau komplikavo tai, kad Chilonidė nemylėjo savo vyro, kuris buvo už ją gerokai vyresnis, o buvo pametusi galvą (26.18: ἐπιμανεῖσα) dėl Arėjo sūnaus Akrotato, kuris buvo pasiekęs jaunystės brandą ir išsiskyrė savo grožiu (26.18: μειρακίῳ καθ' ὄραν ἀκμάζοντι). Kleonimas mylėjo savo žmoną ir sielojosi, kad buvo jos atstumtas, be to, jis tapo spartiečių patyčių objektu. Ši asmeninė nelaimė ir buvo priežastis, kodėl jis supykęs atsikvietė Pirą užimti Spartą. Visi spartiečiai, tiek vyrai, tiek moterys, priešinosi užpuolikams, o Chilonidė stovėjo nuošaliai su kilpa ant kaklo – jeigu miestas žlugtu, ji neketino vėl atitekti Kleonimui. Akrotatas didvyriškai kovėsi pirmose gretose ir nuvijo pasala rengusių priešų būrį. Kai jis grįžo atgal į miestą, visas apsitaškęs krauju ir besididžiuojantis pergale, moterims atrodė, kad jis tapo dar aukštesnis ir gražesnis negu anksčiau; jos pavydėjo Chilonidei mylimojo (28.5–6: καὶ μείζων ἔδοξε γεγενῆσθαι καὶ καλλίων ταῖς Λακαίνας, καὶ τὴν Χιλωνίδα τοῦ ἔρωτος ἐξήλουν)⁵¹. O seniai lydėjo jį ragindami sugulti su Chilonide ir pagimdyti Spartai šaunius sūnus, tokius, kaip jis pats. Spartiečiai įveikė Pirą ir Kleonimą. Vėliau Chilonidė ir Akrotatas susilaukė sūnaus, Arėjo II, tapusio Spartos karaliumi, bet Plutarchas apie tolesnį jų likimą nutyli. Šis erotikos ir heroikos kupinas pasakojimas apie realių istorinių personažų meilę, sukonstruotas laikantis meilės novelės fabulos, rodo Plutarcho susižavėjimą spartietiškuoju mentalitetu, nors jis tiesiogiai prieštarauja Plutarcho teiginiams apie moterų santuokinę ištikimybę. Pasakojimas stokoja svarbių istorinių detalių, pavyzdžiui, neužsimenama apie Kleonimo tironišką būdą, dėl kurio jis nebuvo patvirtintas karaliumi, apie Chilonidės ir Akrotato santuoką. Istorija yra helenistiniais laikais atgimusio Spartos mito, kuri *gyvenimuose* kūrė ir Plutarchas, atspindys⁵². Moteris ir vyras pasižymi kiekvienas sava ἀρετή, susijusia su jų skirtinga prigimtimi, bet vienijama abipusės meilės. Akrotatas be Chilonidės prarastų savo romantišką aureolę.

Gyvenimuose yra ir daugiau panašių romantiškų pasakojimų, dažniausiai apie anoniminius veikėjus⁵³, tačiau pasakojimas apie spartiečių Pantėjo ir jo žmonos meilę išsiskiria iš konteksto. Neatmestina, kad tai gali būti dramatinu ir šališko Filarcho pasakojimo apie Agido ir Kleomeno valdymą parafrazė (Africa 1960, 266), tačiau Plutarcho sukurta versija, kurioje lemiamą vaidmenį vaidina moters ἀρετή ir προαίρεσις, verta tragedijos. Pantėjas, karaliaus Kleomeno bendražygis, pirmą kartą minimas kaip spartiečių būrio vadas, pasižymėjęs mūšiuose prie Megalopolio (*Cleom.* 23(44)). Jis dar kartą pasirodo *Kleomeno gyvenimo* pabaigoje, tragiškoje Kleomeno ir jo ištikimų bendražygių mirties scenoje, jau kaip paties Kleomeno mylimasis ir neįvardytos žmonos sutuoktinis (*Cleom.* 37–38(58–59)). Nepavykus ištrūkti iš įkalinimo Aleksandrijoje, Kleomenas ir jo bičiuliai nutaria verčiau mirti kaip dera tikriems spartiečiams (*Cleom.* 36(57): ἀξιῶς τῆς Σπάρτης ἀποθανεῖν). Jie visi vienas po kito nusižudo, išskyrus Pantėją – jam skiriamas ypatingas

⁵¹ Įdomiai suvokiama moterų reakcija. Kaip bebūtų, ši detalė kelia susidomėjimą: Plutarchas tapatinasi su moterimis ir kuria vyrų heteroįvaizdį.

⁵² Africa 1960, 267: “The revival of Lycurgan Sparta in the Hellenistic world was a mirage based on a myth.”

⁵³ *Fab. Max.* 20; *Pomp.* 3; *Pomp.* 36.

vaidmuo. Lakoniškai primenama, kad tai tas pats Pantėjas, kuriam priklauso Megalopolio užėmimo nuopelnai, bet pateikiamame epizode akcentuojamas išskirtinis jo fizinis grožis (ankstesniame epizode nepaminėtas) ir tikras spartietiškas būdas (*Cleom.* 37(58): τοῦτον δὲ κάλλιστον ὄρα καὶ πρὸς τὴν ἀγωγὴν εὐφυέστατον τῶν νέων γενόμενον). Toliau pasakojama, kad Pantėjas buvo karaliaus mylimasis⁵⁴, jis ištikimai vykdo karaliaus prašymą nusižudyti tik tada, kai bus įsitikinęs, kad ir karalius, ir jo bendražygiai jau mirę. Pantėjas patikrina visų kūnus ir įsitikina, kad jie negyvi, išskyrus Kleomeną. Pantėjas pabučiuoja karalių ir sėdi prie jo tol, kol šis išleidžia paskutinį atodūsi, ir tik tada, apkabinęs Kleomeno kūną, nusižudo. Kleomeno mirties scena kone dvigubai ilgesnė negu pasakojimas apie Pantėjo nuopelnus užimant Megalopolį, tačiau dar kone du kartus ilgesnis yra pasakojimas apie Pantėjo žmonos, Kleomeno motinos Kratesiklėjos tarnaitės, mirtį. Pantėjo žmona, kuri taip ir lieka bevardė, iki šiol niekur nebuvo minėta. Ji turi mirti kartu su Kratesiklėja, bet prieš pačią mirties sceną, nutapytą su dramatiškomis detalėmis, papasakojama Pantėjo ir jo žmonos, kuri buvo „labai graži ir kilnios išvaizdos“ (*Cleom.* 38(59): καλλίστη καὶ γενναιοτάτη τὸ εἶδος), meilės istorija. Jie buvo neseniai susituokę ir jų meilė liepsnojo visu smarkumu (*Cleom.* 38(59).6: αὐτοῖς νεογάμοις οὔσιν ἐν ἀκμαῖς ἐρώτων). Tėvai siekė sutrukdyti dukteriai išplaukti į Egiptą kartu su Pantėju ir, užrakinę namuose, nenuleido nuo jos akių. Tačiau ji sugebėjo ištrūkti, nujogo iki pat Tainaro ir ten įlipo į laivą, plaukusi į Egiptą. Kartu su vyru ji kantriai kentė vargus svetimoje žemėje nesiskųsdama ir neliūdėdama (*Cleom.* 38(59).8: συνδιήνεγκεν αὐτῶ τὸν ἐπὶ ξένης βίον ἀλύπως καὶ ἰλαρῶς). Ji didvyriškai (*Cleom.* 38(59).11: ἥρωικῶς) atliko savo paskutinę pareigą Kratesiklėjai ir Kleomeno vaikams, pasirūpinusi, kad paguldyti mirusiųjų kūnai atrodytų oriai, ir, likusi paskutinė iš pasmerktųjų, pati pasirūpino savo derama išvaizda po mirties, kad net mirtis paliudytų jos sielos grožį (*Cleom.* 38(59).12: παρέμεινε τῷ θανάτῳ τὸ κόσμιον τῆς ψυχῆς). Akivaizdu, kad Plutarcho aprašomų idealių santuokų modelis nėra grindžiamas vien Andromachės ir Hektoro santuokos modeliu, kaip teigia A. G. Nikolaidis (Nikolaidis 1997, 77).

Išvados

P. Schmitt Pantel monografijoje *Motery istorija Vakaruose* apgailestaudama teigia, kad Plutarchas *Gyvenimuose* nesilaiko savo paties principo, išsakyto *De mulierum virtutibus* (242f5), jog moters ir vyro dorybės yra tos pačios, ir moteris vaizduoja vadovaudamasis tradiciniais graikų vyrų stereotipais⁵⁵. Atidesnė *Gyvenimų* analizė leidžia teigti, kad Plutarcho moteriškumo samprata pranoksta tradicinę patriarchalinę moteriškumo sampratą. Plutarchui moterys yra įdomios *per se*. Kaip ir pirmasis veikiančias moteris pavaizdavęs

⁵⁴ Pantėjas vaizduojamas kaip dvigubas mylimasis – tiek karaliaus Kleomeno, tiek jo žmonos, tačiau reikia atsižvelgti į Spartos specifiką. Apskritai, homoerotinė meilė Plutarchas vertina kaip barbariškumo pavyzdį (*De Her. malign.* 857.C.1–5: Ὁ δὲ συγγραφεὺς ἐπιμένων Πέρσας μὲν φησι παισὶ μίσγεσθαι παρ’ Ἑλλήνων μαθόντας, καίτοι πῶς Ἕλλησι Πέρσαι διδασκάλια ταύτης ὀφείλουσι τῆς ἀκολασίας, παρ’ οἷς ὀλίγου δεῖν ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται παῖδας ἐκτεμῆσθαι, πρὶν Ἑλληνικὴν ἰδεῖν θάλασσαν).

⁵⁵ Schmitt Pantel 1994, 3: “Either say nothing about woman or submit to the tyranny of familiar images.”

Homeras, Plutarchas negeba įiminti moteriškumo paslapties kodo⁵⁶ ir žiūri į jas kaip į kitą, kitokią žmonijos pusę, bet jo požiūris toli gražu neapsiriboja primityviu moterų seksualumu grindžiamu žvilgsniu į moteris kaip į pasyvią ir neprilygstančią vyrams visuomenės dalį.

Didysis Plutarcho gyvenimo projektas – sugretinti graikų ir romėnų politikų gyvenimai – inicijuotas siekio permąstyti Graikijos ir Romos politinę istoriją. Šis projektas, elito atstovo kuriamas imperijos elitui (*pepaideumeno*), atskleidžia, kad istorija kuriama kartu ir vyrų, ir moterų. Plutarchas kartais neišvengia tradicinių stereotipų, matyt, susijusių su jo atpasakojamais šaltiniais, bet, kalbėdamas savo vardu ir reikšdamas savo nuomonę, jis išskiria du, jo nuomone, reikšmingiausius moterų socialinius vaidmenis – motinystę ir partnerystę kaip tikrąją draugystę, per kurias jis vaizduoja moteris kaip brandžias savo ir valstybės gyvenimo veikėjas.

Privačiame gyvenime heteroseksuali meilė, pirmiausia – sutuoktinių meilė, grindžiama draugyste ir sielų giminyse, tampa nauja erotiškumo reprezentacija. Plutarchas akcentuoja ne fizinį moterų grožį, kuris vyrų psichologijoje tradiciškai siejamas su moteriškuoju seksualumu ir „verte“, bet moterų asmenybes, jų integralumą ir moralinius principus. Būtent tai yra veikėjų vyrų etinio vertinimo lemiamas kriterijus. Be visa kita, Plutarchas yra puikus pavyzdys, kad romantiškas vyrų ir moterų santykių vaizdavimas nebuvo svetimas net aukščiausio socialinio statuso *pepaideumeno*.

Be abejo, Plutarchas išvelgia ir neigiamas individualių moterų charakterių puses, bet lygiai taip pat kritiškai jis vertina ir vyrus.

Literatūra

- Africa, Th. W. 1960. Phylarchus, Toynbee, and the Spartan Myth. *Journal of the History of Ideas* 21(2), 266–272. DOI: 10.2307/2708199.
- Barrow, R. 2018. *Gender, identity and the body in Greek and Roman sculpture*. Cambridge University Press. Available at: <<https://doi.org/10.1017/9781139600439.002>>.
- Barrow, R. H. 1967. *Plutarch and his times*. London.
- Blomquist, K. 1997: From Olympias to Aretaphila. Women in politics in Plutarch. *Plutarch and his Intellectual world. Essays on Plutarch*. J. Mossman, ed. Duckworth: London, 73–97. DOI: 10.2307/j.ctvvnbd.
- Brenk, F. E. 2008: Setting a good *exemplum*. Case studies in the *Moralia*, the *Lives* as case studies. *The unity of Plutarch's work. Moralia themes in the Lives, features of the Lives in the Moralia*. A. G. Nikolaidis, ed. De Gruyter, 237–253.
- Buszard, B. 2010. The speech of Greek and Roman women in Plutarch's *Lives*. *Classical Philology* 105(1), 83–115. Available at: <<https://doi.org/10.1086/651254>>.
- Chrysanthou, C. S. 2018. *Plutarch's Parallel lives: Narrative technique and moral judgement*. De Gruyter.
- Culham, P. 2004: Women in the Roman Republic. *The Cambridge Companion to the Roman Republic*. H. I. Flower, ed. Cambridge University Press, 139–159.
- Demosthenes. 1949. *Orationes* 3. With an English translation by N. W. DeWitt & N. J. DeWitt. Cambridge: MA, Harvard University Press.
- Dillon, J. 2016: Plutarch the Philosopher and Plutarch the Historian on Apatheia. *A versatile gentleman. Consistency in Plutarch's writing*. J. Opsomer, G. Roskam & F. B. Titchener, eds. Leuven University Press, 9–15.
- Filosa, E. 2012. Tre studi de mulieribus claris. *Studi e ricerche*. Milano, Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto.

⁵⁶ Plg. Saïd 2011, 273.

- Flacelière, R. 1971. *Le Féminisme dans l'ancienne Athènes*. Paris: Les Belles Lettres.
- Gaylard, S. 2015. *De mulieribus claris* and the disappearance of women from the illustrated print biographies. *I Tatti Studies in the Italian Renaissance* 18(2), 287–318. Available at: <<https://doi.org/10.1086/683138>>.
- Geiger, J. 2014. The project of the *Parallel Lives*. Plutarch's conception of biography. *A Companion to Plutarch*. M. Beck, ed. Blackwell, 292–303.
- Gilhuly, K. 2008. *The feminine matrix of sex and gender in Classical Athens*. Cambridge University Press.
- Glover, T. R. 1909. *Conflict of religions in the Early Roman Empire*. London.
- Juchevičienė, N. 2005. Graikų karų su persais recepcija romėniškoje Graikijoje: Herodotas Plutarcho akimis (Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας). *Literatūra* 47(3), 8–32.
- Laes, C. 2019: What's in a single? Roman Antiquity and the comparative world approach. *The single life in Roman and later Roman world*. S. R. Huebner & C. Laes, eds. Cambridge University Press, 3–34.
- Lamb, W. R. M., ed. 1967. *Plato in twelve volumes* 3. Cambridge: MA, Harvard University Press.
- Lee, M. 2015. *Body, dress and identity in Ancient Greece*. Cambridge University Press.
- McGovern, A. 2013. Writing the Antithesis of María of Aragón: Alvaro de Luna's rendering of Giovanni Boccaccio's *De mulieribus claris*. *Scripta: Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna* 2, 325–337.
- Nikolaidis, A. G. 1997. Plutarch on women and marriage. *Wiener Studien* 110, 27–88.
- Pade, M. 2014: The reception of Plutarch from antiquity to the Italian Renaissance. *A Companion to Plutarch*. M. Beck, ed. Blackwell, 531–543.
- Pelling, C. 1979. Plutarch's method of work in the Roman Lives. *Journal of Hellenic Studies* 99, 74–96. Available at: <<https://doi.org/10.2307/630633>>.
- Plutarch. 1917–1951. *The Parallel Lives* 1–11. B. Perrin, ed. Cambridge: MA, Harvard University Press.
- Plutarch. 1956–1969. *Moralia*. Henderson, J., ed. Cambridge: MA, Harvard University Press.
- Preston, R. 2001: Roman questions, Greek answers. Plutarch and the construction of identity. *Being Greek under Rome*. S. Goldhill, ed. Cambridge University Press, 86–119.
- Rist, J. M. 2001. Plutarch's *Amatorius*: A commentary on Plato's theories of love? *The Classical Quarterly* 51(2), 557–575.
- Said, S. 2011. *Homer and the Odyssey*. Oxford University Press.
- Schmitt Pantel, P. 1994. *History of women in the West* 1. Cambridge: MA, Harvard University Press.
- Sealey, R. 1990. *Women and law in Classical Greece*. University of North Carolina Press.
- Sissa, G. 1991. *Histoires des femmes en Occident*. Paris: Plon.
- Stadter, P. A. 1965. *Plutarch's historical Methods. An analysis of the Mulierum virtutes*. Cambridge: Massachusetts.
- Thucydides. 1942. *History of the Peloponnesian War*. J. E. Powell, ed. Oxford University Press.
- Tsouvala, G. 2014: Love and marriage. *A Companion to Plutarch*. M. Beck, ed. Blackwell, 191–206.
- Van Johnson, L. 1970. The humanism of Plutarch. *The Classical Journal* 66(1), 26–37.
- Voinič, M. 2010. Plutarcho požiūris į išsilavinusias moteris kūrinuose *Coniugalia praecepta* ir *Consolatio ad uxorem*. *Literatūra* 52(3), 44–56.
- Walcot, P. 1998. Plutarch on sex. *Greece & Rome* 45(2), 166–187. Available at: <<https://doi.org/10.1017/S0017383500033660>>.
- Walcot, P. 1999. Plutarch on women. *Symbolae Osloenses* 74(1), 163–183. Available at: <<https://doi.org/10.1080/00397679908590961>>.